

III. | A javasolt megoldás kritikája

8. A kisebbségi jogok liberális elméletének a fogadtatása a kortárs politikafilozófiában

Will Kymlicka nyomtatásban megjelent munkái²⁸⁷ – különösen a két eddigi alapmű, a *Liberalism, Community and Culture* és a *Multicultural Citizenship* – rendhagyónak számító érdeklődést váltottak ki a szakemberek körében. A liberalizmus szellemi helyzete iránt érdeklődő elméletírók, a nacionalizmusok, az átpolitizált nemzeti identitások és a kulturális megosztottság következményeivel a világ különböző térségeiben viaskodó gyakorlati szakemberek, a nemzetközi jog területén járatos és a politika jelenségeit elemző szakértők egész sora reflektált a kisebbségi jogok liberális elméletének egyik-másik kitételére, és ezek a kritikák alig egy évtized alatt terjedelmes ágazati szakirodalommá terebélyesedtek.²⁸⁸

Az első kritikai reflexiók Kymlickának arra a provokatív megállapítására, hogy a liberális eszmerendszer a világ jelenlegi állapotára való tekintettel átértelmezésre szorul, amelyet az 1989-ben publikált *Liberalism, Community and Culture* című kötetben fejtett ki első ízben, 1991-gyel kezdődően kezdtek napvilágot látni, és azóta a legrangosabb periodikák, gyűjteményes kötetek oldalain találkozhatni velük, nemcsak neves amerikai és európai szerzők tollából, hanem Ausztrália, Izrael, Dél-Kelet-Ázsia és Afrika hasonló problémáira megoldásokat kereső szakemberek által jegyzett tanulmányok, értelmezések formájában is.

A soron következőkben a legfontosabb kritikai megjegyzéseket próbálom rendszerbe foglaltan bemutatni és kommentálni. A szintézis alapjául 98 kritikai tanulmány illetve recenzió szolgált, amelyek folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben láttak napvilágot, illetve – néhány esetben – megjelenés előtt álló kézirat formájában álltak a rendelkezésemre.²⁸⁹ S bár az elmúlt két-

287 | A szerző kiadványainak a felsorolását, 2000 decemberéig bezárólag, lásd az 1. Függelékben.

288 | Az angol, francia és német nyelven 1999 decemberéig megjelentetett kritikák felsorolását lásd a 2. Függelékben.

289 | Ezúton szeretném megköszönni Will Kymlickának, hogy a terjedelmes kritikai irodalom egy jelentős részét a rendelkezésemre bocsájtotta, nem egy esetben konferencián elhangzott előadás vagy megjelenés előtt álló kézirat formájában.

három esztendő során a közép- és dél-kelet-európai térségben is kezdtek napvilágot látni a „Kymlicka-jelenséget” értelmező-értékelő írásművek, az itt sorra következő ismertetés – elsősorban nyelvi okokra visszavezethetően – főként az angol és kisebb mértékben a francia és német nyelveken publikált kritikákra korlátozódik. Szó lesz továbbá néhány olyan állásfoglalásról is, amelyek a kanadai filozófus kisebbségi jogokra vonatkozó elméletével kapcsolatosan romániai kiadványokban láttak napvilágot.

A multikulturalitás kihívásaira adott Kymlicka-i válasz által a szakmai körökben kiváltott látványos érdeklődést és reakciót jószerével az a szándék vezérelte, hogy az elemzők ellenérveket hozzanak fel és – részben vagy egészében – megcáfolják a kisebbségi jogok liberális elméletének a téziseit. Ennek ellenére a legvehemensebb kritikusok is elismerik, hogy az a mód, ahogyan a *Liberalism, Community and Culture* és a *Multicultural Citizenship* kötetek szerzője napirendre tűzi és tematizálja a liberalizmus és a kulturális megosztottság kapcsolatának a kérdéseit, nem megkerülhető sem a kortárs politikafilozófia, sem a napjaink kihívásaival szembesített gyakorlati politika vonatkozásában. Mielőtt rátérnék a fontosabb kritikai észrevételek ismertetésére, ezekből az elismerő méltatásokból, a vállalkozás érdemeinek egyik-másik vonatkozását kiemelő állásfoglalásokból idézek néhányat.

John Tomasi például, a *Multicultural Citizenship* egyik legszigorúbb kritikusa úgy véli, hogy függetlenül azoktól a kérdésektől és ellenvetésektől, amelyeket a Kymlicka által javasolt, differenciált állampolgárságra vonatkozó elmélettel kapcsolatosan meg lehet fogalmazni, az elmélet maga minden kétséget kizáróan megkülönböztetett helyet fog elfoglalni a soron következő évek politikai és politikafilozófiai vitáiban.²⁹⁰ Leighton McDonald, egy másik alapos, a részleteket firtató elemzője az elméletnek, aki ausztráliai nézőpontból értelmezi Kymlicka álláspontját, azt emeli ki szerzőnk maradandó érdeméeként, hogy miközben a kultúrák közötti konfliktus jelenségének a komplexitása a legtöbb neves elméletírót távol tartja e kérdések nyílt megvitatásától, Kymlickának úgy sikerült a kultúra és a kisebbségi jogok problematikáját a filozófiai és jogi viták napirendjére tűzni, hogy azt egyetlen, magára valamit is adó szakember nem kerülheti meg a jövőben, elvi-elméleti vagy politikai meggyőződésétől függetlenül.²⁹¹

A vonatkozó kritikai észrevételek túlsúlya ellenére, az elemzők nagyrésze méltatja a kisebbségi jogok liberális elmélete szerzőjének arra irányuló erőfeszítéseit, hogy meghaladja, fölszámolja a liberalizmus hagyományos érzéketlenségét az etnokulturális megosztottság és a kisebbségi jogok kérdései iránt. Gerald Doppelt, amerikai filozófus, a Kaliforniai Egyetem tanára például azt emeli ki ezzel kapcsolatosan, hogy a *Multicultural Citizenship* szerzője időálló teljesítményt tudhat maga mögött, annak köszönhetően, hogy a kisebbségi kultúrák fölöttébb komplex kérdéskörét a liberális diskurzus teljes jogú részeként konszokrálta.²⁹² A művet magát Doppelt elismerőleg

290 | John Tomasi: *Liberalism and Cultural Identity: Freedom Within or Freedom From?* Kézirat, 16.

291 | Leighton McDonald: Regrouping in Defence of Minority Rights: Kymlicka's multicultural Citizenship. In: *Osgoode Hall Law Journal*. 1996, 318-319.

292 | Gerald Doppelt: Is There a Multicultural Liberalism? In: *Inquiry (Oslo)*. 1998, 224.

méltatja, és elolvasásra ajánlja mindenkinek, akit foglalkoztat a multikulturalitás jelensége, olyan teljesítményként, amely új kutatási irányokkal és számos eredeti meglátással gazdagítja és frissíti föl a liberalizmus eszmerendszerét. A *Multicultural Citizenship* – állítja Doppelt – „azoknak a kihívásoknak a klaszszikus értékű megfogalmazásaként fog fennmaradni, amelyeket a multikulturalitás intéz a kortárs liberalizmus képviselőihez”.²⁹³ Ephraim Nimni véleménye szerint a *Multicultural Citizenship* az egyik leginnovatívabb hozzájárulás ahhoz a vitához, amely a kortárs liberális demokráciák és a nemzeti kisebbségek jogainak a viszonyával kapcsolatosan egyre szélesebb körben bontakozik ki napjainkban.²⁹⁴ Melissa Williams azt állítja egy helyen, hogy Will Kymlicka lényeges szempontokat kínált az igazságosság (*justice*) fogalmának a kor kihívásait szem előtt tartó újraértelmezéséhez, abból kifolyólag, hogy a hátrányos helyzetű csoportok – és különösképpen a kisebbségek – problémájára a liberális alapelvekkel összhangban maradó megoldásokat javasol. „Ami különösen innovatív Kymlicka megközelítésében – állítja Williams –, az az a felismerés, hogy a kollektív jogokat úgy is fel lehet fogni, mint a társadalomnak az egyénnel szembeni kötelezettségeiből levezethető jogokat.”²⁹⁵ Shane O'Neill, a belfasti Queen's University politikatudományokra szakosodott tanára, aki a kisebbségi jogok liberális elméletét az észak-ír konfliktus perspektívájából ítéli meg, úgy látja, hogy Will Kymlicka hozzájárulása a liberális elmélet továbbfejlesztéséhez jelentős, elsősorban a kulturális beágyazottság fogalmának az elsődleges javak osztályához tarozóként való konszokrálására visszavezethetően.²⁹⁶ Chandran Kukathas is azon a véleményen van, hogy Kymlicka legfőbb érdeme abban áll, hogy fáradhatatlanul kutatja a liberális állampolgárság és a közösségi jogok bonyolult kapcsolatrendszerét.²⁹⁷ David D. Laitin szerint a kisebbségi jogok liberális elméletében rejlő stratégiát úgy is fel lehet fogni, mint egy kötelező érvényű választ arra a kérdésre, hogy miként tarthatók fenn az etnokulturális különbségek egy liberális társadalom keretei között²⁹⁸; Harry Brighouse pedig, a legrafináltabb kritikusok egyike, úgy véli, hogy Kymlicka elmélete többek között azért is figyelmet érdemel, mert éppen azokból az érvekből indul ki, amelyeket a liberalizmus klasszikusai arra használtak, hogy megalapozzák a segítségükkel a nemzeti érzésnek tulajdonított mindennemű figyelem elutasítását.²⁹⁹ Joseph H. Carens arra vonatkozó meggyőződésének ad hangot, hogy Kymlicka fontos szolgálatot tett a világnak azzal, hogy bebizonyította: léteznek a liberalizmus szellemét tiszteletben tartó intézményes megoldások a kulturális különbségek megőrzésére, és

293 | I. m., 248.

294 | Ephraim Nimni: *Polynational States: Liberal, Illiberal or Post-Liberal? (Review Article)*. Kézirat, 1997, 6.

295 | Melissa Williams: *Justice Towards Groups: Political not Juridical*. In: *Political Theory*. 1995, 75.

296 | Shane O'Neill: *The Idea of an Overlapping Consensus in Northern Ireland: Stretching the Limits of Liberalism*. In: *Irish Political Studies*. 1996, 87.

297 | Chandran Kukathas: *Multiculturalism as Fairness: Will Kymlicka's Multicultural Citizenship (Survey Article)*. Kézirat, 1997, 35.

298 | David L. Laitin: *Liberal Theory and the Nation (Review Essay: Russell Hardin, Will Kymlicka)*. In: *Political Theory*. 1998, 235.

299 | Harry Brighouse: *Against Nationalism*. In: Jocelyne Couture–Kai Nielsen–Michel Seymour (szerk.): *Rethinking Nationalism*. 1998, 393.

ezzel mintegy felszólította a világ közvéleményét azoknak a gyakorlatba ültetésére.³⁰⁰

A hivatkozott szerzők véleménye szerint tehát – több más elemzőéhez hasonlóan, akiket helyszűke miatt nem áll módunkban külön is említeni – a kisebbségi jogok liberális elmélete különleges jelentőséggel bír mind a kortárs politikafilozófia, mind a liberalizmus elméletének a szempontjából. Vizsgáljuk meg most, hogy az ellene bevetett kritikai arzenálnak milyen mértékben sikerült megingatnia az elmélet alapjait. A soron következő elemzés főként az 1995 után, a *Multicultural Citizenship* megjelenését követően publikált kritikákra összpontosít.

9. A fontosabb kritikai érvek tipológiája

A kritikai irodalomból kiszálazható kritikai észrevételek nagy része az elmélet néhány alapvető megállapításával, egyik vagy másik terminológiai illetve módszertani opciójával, vagy az alkalmazhatóság szempontjaival függenek össze. Azoknak az elemeknek az alapján, amelyeket a kritikai megjegyzések célbavesznek, a fontosabb érveket a következőképpen lehet osztályozni:

1. A *kultúra* Kymlicka által használt fogalma és annak derivátumai:
 - 1.1. A *kulturális beágyazottság* mint a primordiális javak egyike;
 - 1.2. A *szocietális kultúra*;
 - 1.3. A kultúra *szerkezete és karaktere* közötti különbségtétel;
2. A *nemzeti kisebbségek* és *etnikumok* közötti különbségtétel;
3. A csoport-specifikus jogok kérdése és annak különböző aspektusai:
 - 3.1. A *külső védelem* és a *belső megszorítás* közötti fogalmi megkülönböztetés;
 - 3.2. A közösségek homogenitására vonatkozó előfeltevés és az elitek szerepének a mellőzése;
 - 3.3. Az államok és a nemzeti kisebbségek közötti analógia problémája;
4. Az *illiberális* hagyományokkal jellemezhető etnokulturális közösségek kérdésköre;
5. A jogállam etnokulturális semlegességének a mítosza;
6. A *relevancia-* és *alkalmazhatósági* problémákkal kapcsolatos észrevételek:
 - 6.1. Procedurális ellenvetések az elmélet alkalmazhatóságát illetően;
 - 6.2. A társadalmi kontextussal összefüggésbe hozható relevancia-problémák;
 - 6.3. Az elmélet kanadai vétetésével kapcsolatos kritikai megjegyzések;
7. Különbféle kritikai megjegyzések:
 - 7.1. Az elmélet túlságosan liberális;
 - 7.2. Az elmélet nem elég liberális;
 - 7.3. Kétkedő megjegyzések a liberalizmus és az etnokulturális megosztottság problematikájának az összebékíthetőségét illetően;